

Розділ 2

Поняття і метод правової статистики

2.1. Поняття правової статистики. Предмет, значення і завдання правової статистики

Статистика як наука і практична діяльність людей, охоплюючи своїми показниками всі сторони економічного, політичного, культурного і правового життя суспільства і держави, як уже зазначалось, поряд із загальною теорією статистики включає й інші розділи (галузі) статистики. Одним з таких розділів (галузей) є **соціальна статистика**, яка методами статистики вивчає політичну, ідеологічну і правову сторони життя людей.

Соціальна статистика включає такі галузі статистики: демографічну, медичну, правову, науки, освіти, культури, рівня життя і доходів населення, житлових умов і побутового обслуговування населення, вільного часу, зайнятості і безробіття та ін.

Серед перерахованих галузей соціальної статистики важливе місце належить **моральній статистиці**, яка вивчає явища і процеси в суспільному житті населення та його соціальних груп, що характеризують моральне обличчя людини і суспільства в цілому, соціально-політичну активність населення, відношення до праці, законів та ін. Найважливішу частину галузі складають показники, які характеризують негативні явища в суспільстві: злочинність, адміністративні і цивільні правопорушення, порушення законності і правопорядку, а також такі антисоціальні явища як бродяжництво, проституція, алкоголізм, наркоманія та ін.

Серед понять соціальної статистики найменш розробленим в концептуальному і методичному відношенні є поняття “моральна статистика”. Це пояснюється двома причинами. По-перше, в нас, як і у світовій практиці проблеми моральної статистики звужені до правової статистики, хоча остання є одним із розділів моральної статистики. По-друге, моральна статистика опинилась в особливому положенні в зв'язку з тим, що в нашій країні був довгий період (1930-1990 рр.), коли дані про злочинність та інші антисоціальні явища практично не

використовувались в зв'язку з їх засекреченістю. Основна статистична робота проводилась в рамках відомчого обліку. Ізоляція даних моральної статистики від широкого кола вчених і органів державної статистики гальмувала розвиток методики і інтеграцію даних моральної статистики з матеріалами галузевих статистик. Все це ставить перед науковими і практичними органами статистики невідкладні завдання з подальшої розробки методології і удосконалення статистичної бази моральної статистики. Сьогодні для цього є всі умови.

Переважне місце в сучасній моральній статистиці займає **правова статистика**, яка веде кількісний облік кримінальних, адміністративних, цивільних правопорушень та інших антисоціальних явищ.

Назва “правова статистика” в СРСР і Україні утвердилась у 80-ті роки минулого століття. До цього вона називалась судовою статистикою. Судова статистика була замінена на правову в зв'язку з тим, що перша назва не зовсім точно відображала її суть та зміст. Спочатку судова статистика була практично кримінально-правовою, оскільки, як правило, відбивала лише діяльність кримінального правосуддя, так як до 60-х років минулого століття в нашій країні обліковувалось не злочинність, а судимість. З часом під поняттям “судова статистика” стали розуміти не тільки результати діяльності судів, але й роботу інших правоохоронних органів.

Правовою статистикою аналізуються причини і умови, що сприяють виникненню правопорушень та антисоціальних явищ, вивчаються рівень, динаміка, структура і тенденції злочинності в цілому і окремих її видів. Такі розробки та аналіз ведуться на рівні кожного адміністративно-територіального підрозділу, а зведені підсумки визначаються по країні в цілому в Держкомстаті України.

Правова статистика застосовуючи свої специфічні методи кількісно відображає всю сукупність заходів соціального контролю над злочинністю, що здійснюється державними органами з метою підтримання в країні необхідного правопорядку і законності.

Під **соціальним контролем** розуміють сукупність норм, інститутів і відношень, направлених на забезпечення поведінки людей відповідно до інтересів соціальної групи, класу, суспільства в цілому.

Найважливішими функціями держави є забезпечення законності і правопорядку в країні, захист прав і свобод людини і громадянина, охорона прав і інтересів трудових колективів, державних і недержавних підприємств, установ і організацій. Виконання цих завдань покладено на правоохоронні органи. Відповідно до цього правова статистика своїми показниками має відобразити як охороняються Консти-

туцією України права і свободи людини і громадянина, конституційний устрій України, усі форми власності і свобода економічної діяльності фізичних і юридичних осіб, правопорядок і законність в країні.

З цього випливає, що головною метою правової статистики є облік правопорушень і правопорядку, які розглядаються правоохоронними органами (Міністерством внутрішніх справ, прокуратурою, Службою безпеки України, судами, Державною податковою адміністрацією, Державною митною службою, Державним комітетом у справах охорони державою кордону України, Державним департаментом України з питань виконання покарань) та іншими контролюючими органами, які відповідно до кримінально-процесуального законодавства мають право порушувати кримінальні справи, проводити попереднє розслідування і дізнання, а також здійснювати контроль за цими правопорушеннями.

Крім того, правова статистика своїми показниками має дати характеристику роботи і ефективності діяльності органів внутрішніх справ, прокуратури, судів, виправно-трудова закладів, нотаріату та інших органів, які виконують функції юрисдикції, а також заходів спрямованих на боротьбу з правопорушеннями.

Кількісні і якісні показники злочинності, адміністративних правопорушень та інших антисоціальних явищ характеризують неблагополуччя в суспільстві соціально-економічних, соціально-психологічних, морально-виховних, організаційно-управлінських відносин. Саме тому дані правової статистики до 1990 року носили гриф секретності.

Показники правової статистики — це не застигли явища і процеси, вони мають свою природу та історичне походження, розвиваються в просторі і часі, суттєво змінюються залежно від змін, що відбуваються в суспільстві.

Виходячи з цього, можна констатувати, що правова статистика як галузь соціальної статистики кількісно досліджує різні правопорушення — кримінальні, адміністративні, цивільні та інші антисоціальні явища, їх рівень, структуру, динаміку і тенденції розвитку, причини і умови, що їх детермінують, всю сукупність мір соціального контролю за цими правопорушеннями.

Правова статистика досліджуючи кількісну і якісну сторони соціально-правових явищ і процесів (стан, рівень, динаміку, структуру) та фактори, що їм сприяють, використовує відомості щодо подібного роду явищ з різних галузей економічної та інших галузей соціальної статистики (демографічної, медичної та ін.).

Звідси **предметом правової статистики** й буде кількісна сторона (в нерозривному зв'язку з якісною стороною) тих правових явищ і процесів,

які відносяться до сфери діяльності правоохоронних органів та сама багатогранна діяльність цих органів. Таким чином, правова статистика вивчає кількісну сторону: по-перше, злочинів, осіб, що їх вчинили, і потерпілих від злочинів осіб, а також мір соціального контролю над злочинністю, по-друге — адміністративних правопорушень і мір по їх попередженню зі сторони адміністративних і контролюючих органів, по-третє, цивільних спорів і правопорушень, що стали предметом розгляду в суді або нотаріаті.

Підводячи підсумок вище сказаному, можна дати визначення правової статистики як науки. **Правова статистика як наука** і галузь соціальної статистики вивчає кількісну сторону масових правових явищ і процесів з метою розкриття їх якісної своєрідності, тенденції і закономірності їх розвитку в конкретних умовах місця і часу.

У наведеному визначенні зазначені декілька неоднорідних, але взаємопов'язаних між собою ознак, що характеризують правову статистику як суспільну науку, яка вивчає **кількісну сторону масових правових явищ і процесів** у нерозривному зв'язку з їх **якісною стороною**, що розкриває **тенденції і закономірності** розвитку правових явищ і процесів **в конкретних умовах місця і часу**.

Розглянемо кожен з цих ознак по порядку.

З перерахованих ознак суцільно специфічною є лише правова значимість вивчаємих явищ і процесів. Решта ознак мають загально статистичний характер, що властиві будь-якій галузі статистичної науки. Але їх конкретний зміст у правовій статистиці своєрідний оскільки визначається специфічним характером самих правових явищ і процесів. Так, наприклад, 1000 засуджених, 1000 допомог по безробіттю, 1000 шлюбів, 1000 т вугілля відображають одне й те саме число явищ, але в кожному конкретному випадку це число характеризує кількісну сторону різних явищ, вивчаємих в першому випадку правовою, в другому — соціальною, в третьому — демографічною і в четвертому — промисловою статистикою.

Кількісна сторона масових правових явищ виражається в статистичних показниках-числах (коефіцієнтах, процентах та ін.), рівнях, пропорціях, темпах розвитку, які існують об'єктивно, тобто незалежно від того вивчаємо ми їх або ні.

Наведемо деякі показники. В 2003 році в Україні було зареєстровано 556,4 тис. злочинів, що на 23,5% більше ніж в 2002 році. З розрахунку на 1000 чоловік всього населення в 2003 році зареєстровано 11,6 злочину. В числі зареєстрованих злочинів умисні убивства і замах на убивство становили 0,7%, хуліганство — 3,6%, пограбування — 6,6%.

Засуджено 201081 особу. Можна було б навести багато інших кількісних показників, що характеризують кримінальні, адміністративні та цивільні правопорушення.

Кількісні показники — це одна з головних ознак предмета правової статистики. Їх цінність зростає, якщо їх розглядати в поєднанні з іншими ознаками і, насамперед, з якісною стороною правових явищ. Кількісна та якісна сторона правових явищ знаходяться в тісному взаємозв'язку, тому пізнаючи кількісну сторону явищ, ми тим самим пізнаємо й якісну їх сторону.

Якість — це внутрішня визначеність, суть явища, безпосередньо пов'язана із законом його розвитку. Якість виявляється в поєднанні різноманітних сторін властивостей, істотних ознак явища, завдяки яким воно відрізняється від інших явищ. Наведемо приклад. Що таке злочин? Це є певна якість, сукупність ряду істотних для нього властивостей, таких, як суспільна небезпека, протиправність, винуватість і покаранність.

Кількість — зовнішня визначеність явища, яка характеризує явище зі сторони ступеня розвитку його властивостей: обсягу, розміру і т. д. Від абстрактного поняття кількості слід відрізнити поняття величини і числа. **Величина** — це конкретизоване вираження кількості, що абстрагує у вигляді числа відповідні характеристики властивостей предметів, **число**, — встановлене в певній системі одиниць вимірювання, — зовнішня форма проявлення величини.

Кількість і якість у статистиці розуміють діалектично. Кількісні характеристики суспільних явищ, до яких відносяться і правові, і закономірності, що в них проявляються обумовлені якісним їх змістом, суттю явищ, загальними законами їх розвитку.

Вивчаючи кількісні характеристики суспільних явищ неможливо не розкрити одночасно якісний їх зміст, так як якісний зміст, суть суспільних явищ визначають притаманні їм кількісні характеристики. Водночас отримані статистичні показники виражають якісний зміст явищ.

Отже, коли говорять про якісну і кількісну сторону суспільних явищ, то вживають ці поняття в діалектичному смислі не як абсолютні протилежності, а як відому єдність, як різні форми єдиного процесу розвитку.

Закон переходу кількості в якість створює важливі передумови для аналізу кількісної сторони явищ. Без знань і врахування названого закону ні про який науковий підхід до вивчення кількісної сторони масових суспільних явищ не може бути й мови. Суспільні явища різноякісні, різнорідні, виражаються в різній кількісній мірі. Завдання стати-

стики полягає в тому, щоб за різним кількісним вираженням суспільних явищ побачити різні якості, тобто прослідкувати за процесом переходу кількості в якість і якості в кількість.

Важливо підкреслити, що не з'ясувавши якість предметів, не можна встановити закономірності їх розвитку. А це є найважливішим завданням будь-якої науки, в тому числі і правової статистики. Тільки після того, як з'ясовані суть, реальний зміст соціально-правових явищ можна ставити питання щодо їх кількісного вираження.

Всі кількісні показники формуються на основі якісно визначених групувальних ознак, що дає змогу більш поглиблено розкрити якісні особливості вивчаємих явищ і процесів. Так, наприклад, щоб вивчити розподіл засуджених в Україні за 2003 рік за основними мірами покарання, необхідно спираючись на якісно-правові категорії мір покарання (довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, штрафи і т. д.) встановити кількість засуджених по кожному виду покарань і обчислити питому вагу засуджених по кожній мірі покарання. Так, із загальної кількості засуджених в Україні в 2003 році 201081 осіб, 130 осіб, або 0,1% засуджено до довічного позбавлення волі, 60983 осіб, або 30,3% засуджено на різні строки позбавлення волі, 8915 осіб, або 4,4% засуджено до штрафів, 119146 осіб, або 59,3% звільнено від покарання. Одержані кількісні показники дають змогу судити не тільки про розповсюдженість того або іншого виду покарань, але й про їх зв'язок з реальною соціально-економічною, соціально-психологічною, організаційно-управлінською та іншими якісними характеристиками, що виходять за межі поняття мір покарань, на основі яких починався кількісний аналіз.

Правова статистика, опираючись на положенні інших правових наук (наприклад, кримінальне право і кримінологія) має розкривати своїми цифровими показниками якісні особливості досліджуваних правових явищ. Тому правову статистику можна назвати кількісним вивченням правових явищ в цілях розкриття їх якісної своєрідності. Якщо статистичні показники свідчать, наприклад, про значну кількість повернутих на додаткове розслідування справ або відмінених вироків, то стає очевидно низька якість роботи судових і слідчих органів. Отже, правові явища і властиві їм закономірності отримують у правовій статистиці кількісну визначеність відповідно до їх якісної своєрідності.

Для того щоб вивчити закони розвитку правових явищ і процесів необхідно зібрати і обробити багаточисельні факти, що характеризують діяльність правоохоронних органів і силою наукової абстракції розкрити і дослідити їх суть. Тут на допомогу приходить статистика,

яка покликана зібрати і обробити масовий статистичний матеріал. Без широкого залучення масових науково обґрунтованих даних неможливе глибоке дослідження стану і розвитку правових явищ і процесів. При цьому чим масовіша сукупність вивчаємих ознак і чим більше число їх буде вивчене, тим об'єктивнішими і надійнішими будуть отримані статистичні характеристики.

Статистику в цілому, і правову зокрема, в меншій мірі цікавлять одиничні явища або малочисельні сукупності, предметом її вивчення є масові сукупності явищ і процесів, об'єднаних єдиною якісною основою і такими, що володіють варіюючими ознаками. В цьому специфічна риса правової статистики. Тому вона має справу з такими категоріями, як статистична сукупність, варіація, варіюючі ознаки, статистична закономірність, закон великих чисел та ін. Це дає змогу, наприклад, розподілити велику сукупність злочинів за видами діянь, мотивів, віком злочинців і т. д.

Однією із специфічних ознак правової статистики, як зазначалося вище, є те, що тільки ця наука вивчає різноманітні і пов'язані з різними аспектами людської діяльності масові правові явища і процеси. Цим вона відрізняється від інших суспільних наук. Тільки правова статистика дає кількісну характеристику кількості зареєстрованих злочинів і осіб, що їх вчинили, адміністративних правопорушень і розглянутих судами цивільних справ, засуджених за вироками судів, складу злочинців за віком і строками позбавлення волі, кількості і складу неповнолітніх, які перебувають на обліку в кримінальній міліції у справах неповнолітніх та ін.

На сьогодні практично не має жодної галузі права яка б не мала своєї статистики. Найбільш розробленими з наукової і практичної точки зору є кримінально-правова, адміністративно-правова і цивільно-правова статистика. Дані правової статистики широко використовуються у системі наук кримінально-правового циклу: кримінології, кримінальному і виконавчому праві, прокурорському нагляді, судовій психіатрії та судовій медицині. Цьому сприяє відносно добре налагоджена система обліку і звітності в системі органів кримінальної юстиції (внутрішніх справ, прокуратури, судах, виконавчих і судово-експертних закладах). Важливе значення мають показники фінансового, банківського, підприємницького, земельного, екологічного, сімейного та інших галузей права.

Отримуючи узагальнені характеристики масових правових явищ правова статистика намагається виявити за їх допомогою певні статистичні закономірності, які проявляються в повторюваності, послідов-

ності і порядку змін в явищах. Виявляються статистичні закономірності тільки в масовому процесі, при великій кількості одиниць спостереження. При цьому вплив другорядних факторів має випадковий характер і в цілому взаємно погашається.

Статистична закономірність це об'єктивна кількісна закономірність масового процесу. Вона виявляється на основі аналізу масових статистичних даних. Цим обумовлюється її взаємозв'язок із законом великих чисел. Наприклад, ставиться завдання – виявити тенденцію злочинності в регіоні. Очевидно, що для розв'язання завдання даних за один рік і по одному або двох адміністративних районах недостатньо, так як рівень злочинності може значно коливатись по території і районах залежно від багатьох факторів. Якщо обчислити рівень злочинності за ряд років і по великій кількості адміністративно-територіальних одиниць, то в цьому показнику фактори, що діють в різні сторони, значною мірою будуть вирівняні, а отриманий в регіоні рівень злочинності об'єктивно охарактеризує її тенденцію.

Статистичні закономірності за змістом поділяють на: закономірності розвитку (динаміки) явищ, структури явищ, розподілу одиниць сукупності, зв'язку між явищами.

Дослідження динаміки правових явищ і процесів і виявлення тенденції їх розвитку в минулому дають основу для їх прогнозування, наприклад, щорічні бюлетені ДАІ про стан аварійності на шляхах в області свідчать, що серед порушень правил дорожнього руху водіями 25-28% припадає на перевищення швидкості руху. Аналізуючи багаторічні дані цього виду порушень правил дорожнього руху, ми не можемо сказати, що така кількість цього виду порушень буде вчинена в якомусь районі області на якійсь конкретній ділянці дороги, але з надійною ймовірністю можемо передбачити, що в поточному році буде вчинена приблизно така сама кількість (або частка) цього виду порушень правил дорожнього руху в області.

Статистична закономірність так само як і закон великих чисел, відбиває необхідні причинно-наслідкові зв'язки. Однак ці зв'язки тут менш стійкі, не загальні, як у законі, а відносяться до певного простору і часу, справедливі лише для даних умов розвитку конкретних явищ. При цьому статистична закономірність може бути результатом дії не однієї, а цілого ряду пов'язаних між собою причин.

Виявлення закономірностей, які спираються на дію закону великих чисел, важливе для дослідження правових явищ і процесів. Проте треба мати на увазі, що закон великих чисел не визначає і не регулює конкретні розміри явищ, їх числове співвідношення і зміни в часі. Він

лише обумовлює взаємопогашення випадкових відхилень і проявлення внаслідок цього тієї або іншої закономірності, зміст якої визначається суттю і внутрішніми законами розвитку самого явища. Тому з'ясування причин тієї чи іншої закономірності правового явища або процесу спирається на комплексне вивчення явищ за допомогою ряду наук.

Кількісні показники правових явищ і процесів, які правова статистика виражає числами, розглядаються як у часі (за день, місяць, квартал, рік, ряд років, або на певну дату), так і у просторі (за територією — місто, район, область, республіка, країна). Характерною особливістю даних правової статистики є їх конкретність і належність до певної території і часу. Вони відбивають реальний стан соціального контролю за злочинністю, що здійснюється державними органами з метою підтримання необхідного правопорядку і законності в певному адміністративно-територіальному утворенні на конкретну дату або за певний проміжок часу. Так, наприклад, за 2003 рік в Україні зареєстровано органами внутрішніх справ 57,4 тис. злочинів, пов'язаних з наркотиками. Конкретність цього показника полягає в тому, що відноситься він до певної території (Україна) і конкретного часу (за 2003 рік).

Правова статистика має своєю метою облікувати всі правопорушення (кримінальні, адміністративні, цивільні), що розглядаються правоохоронними органами. Важливо підкреслити, що правова статистика обліковує тільки ті правопорушення, які стали предметом розгляду правоохоронних органів. Незареєстровані правопорушення не є предметом дослідження правової статистики. Для встановлення чисельності цих правопорушень потрібно проводити спеціальні кримінологічні та соціологічні дослідження.

Слід відмітити, що природа значної частини злочинів — їх **латентність** (скритий характер) — не дає змогу правовій статистиці повністю (на 100 відсотків) обліковувати вчинені правопорушення. В цьому одна із особливостей правової статистики порівняно з іншими галузями соціальної статистики, де охоплювані об'єкти обліковуються з вичерпною повнотою (наприклад, дані демографічної, медичної статистики та ін.).

На великий жаль, статистика злочинності в нашій країні поки що недостатньо надійна і об'єктивна в зв'язку з наявністю латентної злочинності, формованою в тому числі і недобросовісною роботою правоохоронних органів, про що свідчить часта за останні роки зміна керівників правоохоронних органів у центрі і на місцях. Ці особливості правової статистики слід постійно мати на увазі при використанні її

даних, широко залучаючи для порівняльної характеристики статистичні дані як економічної і галузевих статистик, так і інших галузей соціальної статистики.

В зв'язку з цим перед правовою статистикою постає нагальне завдання — подальша об'єктивізація обліку злочинності, повний перевід його на безбумажну основу на базі сучасних ЕОМ і широка публікація статистичних даних про правопорушення для громадської оцінки. Це суттєво піднесе роль кримінальної і кримінологічної статистики у справі боротьби зі злочинністю і в розвитку юридичних наук кримінального циклу.

Аналогічні проблеми стоять і перед адміністративно-правовою і цивільно-правовою статистикою. Незважаючи на помітне відставання від кримінально-правової статистики, статистична методологія і база адміністративно-правової і цивільно-правової статистики постійно удосконалюються. З повним прийняттям усіх законів, що регулюють діяльність адміністративних і цивільних установ, облік і звітність в цих сферах набудуть більш значний характер.

Для вивчення і всебічного аналізу кількісної сторони (в нерозривному зв'язку з якісними особливостями) правових явищ, що входять в сферу діяльності правоохоронних органів і самої багатогранної діяльності цих органів правова статистика розробляє і використовує науково-обґрунтовану систему статистичних показників.

Досліджувані правовою статистикою антисоціальні явища — правопорушення і державні міри соціального контролю за ними досить складні за своєю природою і зв'язками з іншими суспільними явищами, їх суть не може бути відображена яким-небудь одним, нехай навіть універсальним, показником. Для розв'язання цієї проблеми необхідно використовувати **систему статистичних показників** — сукупність взаємопов'язаних між собою показників, всебічно відображаючих кримінальну сферу життя суспільства і міри, направлені на її мінімізацію.

Система показників правової статистики відіграє велику роль в покращенні діяльності правоохоронних органів, так як саме вони поряд з іншими джерелами дають можливість встановити, як здійснюється соціальний контроль над правопорушеннями, правопорядок, правосуддя, як захищаються основні права і свободи людини, дотримуються конституційні права громадян у суспільстві, як працюють міліція, прокуратура, суд, кримінально-виконавчі та інші адміністративні заклади та контролюючі органи.

При побудові показників, які характеризують правопорушення, правова статистика спирається на розроблені юридичною наукою

поняття і категорії, що розкривають суть цих негативних явищ і процес реалізації державних мір соціального контролю за ними. Лише після того як з'ясована суть і відмінні особливості кримінальних, адміністративних і цивільних правопорушень має смисл виражати їх рівні за допомогою статистичних показників.

Велика кількість правоохоронних органів, що обслуговують кримінально-правовий, адміністративно-правовий та цивільно-правовий процес, та їх багатогранна діяльність зумовлює наявність можливих специфічних показників правової статистики для всебічної характеристики стану, рівня, структури, динаміки і розповсюдженості правопорушень. Так, наприклад, кількість ознак, за якими визначаються показники правової статистики, за способом вчинення злочинів налічує до 30 ознак, за предметом посягань — понад 100, за галузями народного господарства — до 300, за місцем вчинення злочину — понад 100, складом діянь — більше як 500 ознак і т. д. Тому перелічити усі показники правової статистики в даному навчальному посібнику практично неможливо. Обмежимося наведенням найважливіших показників, що характеризують кримінально-правову, адміністративно-правову і цивільно-правову діяльність правоохоронних органів.

Найважливішими показниками кримінально-правової статистики є:

1. Кількість зареєстрованих злочинів — всього, у тому числі:

- а) особливо тяжких;
- б) тяжких;
- в) середньої тяжкості;
- г) невеликої тяжкості;
- з них з використанням:
  - а) вогнепальної зброї;
  - б) холодної зброї;
  - в) вибухової зброї;
  - г) транспорту.

2. Вчинено злочинів — всього, у тому числі:

- а) особами, що раніше вчиняли злочини;
  - з них:
    - раніше судимою групою осіб;
    - організованою групою;
- б) у стані алкогольного сп'яніння;
- в) у стані наркотичного, токсичного, психотропного сп'яніння;
- г) особами, які не працюють і не навчаються;
- д) неповнолітніми або за їх участю;
- е) в містах і селищах міського типу;
- е) в громадських місцях.

3. Виявлено злочинних груп — всього, у тому числі організованих.
 4. Попереджено злочинів.
 5. Кількість зареєстрованих злочинів органами внутрішніх справ за окремими видами:

- а) умисні убивства і замах на убивство;
  - б) умисні тяжкі тілесні ушкодження;
  - в) бандитизм;
  - г) грабїж;
  - д) розбїй;
  - е) хуліганство;
  - є) вимагання;
  - ж) хабарництво;
  - з) шахрайство;
  - и) крадіжки;
  - і) розкрадання державного або колективного майна;
  - ї) злочини проти приватної власності громадян;
  - й) виготовлення або збут підроблених грошей або цінних паперів;
  - к) злочини, пов'язані з наркотиками;
  - л) шахрайство з фінансовими ресурсами;
  - м) ухиляння від сплати податків;
  - н) порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами та ін.
6. Кількість виявлених осіб, що вчинили злочини.
 7. Кількість розкритих злочинів — всього, у тому числі тяжких.
 8. Кількість нерозкритих злочинів — всього, у тому числі тяжких.
 9. Відсоток розкриття злочинів.
 10. Питома вага встановлених осіб.
 11. Кількість осіб, потерпілих від злочинів.
 12. Кількість кримінальних справ, що надійшли до суду.
 13. Кількість засуджених осіб — всього, у тому числі:
- а) жінок;
  - б) неповнолітніх.
14. Кількість виправданих осіб.
 15. Види і строки покарання.
 16. Кількість і склад молоді (до 30 років), засудженої за окремі види злочинів.

17. Кількість і склад підлітків, які перебували на обліку в кримінальній міліції у справах неповнолітніх та ін.

Важливе місце серед показників кримінально-правової статистики належить різним коефіцієнтам: злочинності, судимості, ураженості злочинністю та ін.

Основними показниками адміністративно-правової статистики є:

1. Кількість розглянутих адміністративних правопорушень.
2. Кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності, за видами правопорушень – всього, у тому числі вчинили правопорушення:
  - а) на транспорті, у галузі шляхового господарства і зв'язку;
  - б) посягання на громадський порядок і громадську безпеку, з них:
    - розпивання спиртних напоїв у громадських місцях;
    - поява у громадських місцях у п'яному вигляді;
    - дрібне хуліганство;
  - в) посягання на встановлений порядок управління;
  - г) посягання на власність, з них:
    - дрібне розкрадання державного або колективного майна;
  - д) у галузі охорони праці та здоров'я населення;
  - е) у галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури;
  - є) у промисловості, будівництві та в галузі використання електричної та теплової енергії;
  - ж) у сільському господарстві, порушення ветеринарно-санітарних правил;
  - з) у галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства і благоустрою;
  - и) у торгівлі, громадському харчуванні, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницької діяльності;
  - і) у галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації.
3. Кількість осіб, відносно яких винесено постанови (рішення).
4. Види покарання.
5. Розміри штрафів та збитків.
6. Розміри нестягнутих штрафів.
7. Розміри конфіскованих матеріальних цінностей, встановлених різними адміністративними органами.

До основних показників цивільно-правової статистики належать:

1. Кількість цивільних справ, розглянутих судами (з винесенням рішення) – всього, у тому числі про:
  - а) поновлення по роботі;
  - б) виплату заробітної плати;
  - в) відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної працівниками підприємству, установі, організації;
  - г) розірвання шлюбу.

2. Кількість задоволених позовів, заяв, скарг.
3. Кількість відмінених і заміненних рішень в касаційному порядку в цілому і за окремими категоріями цивільних справ.
4. Кількість порушень процесуальних строків судочинства.
5. Кількість нотаріальних дій (посвідчення заповітів, видача свідоцтв про право на спадщину, здійснення виконавчих написів та ін.), сума державного мита, що надійшла до бюджету, за здійснення нотаріальних дій та ін.

Усі перелічені по трьох розділах (галузях) показники правова статистика розглядає в розрізі таких важливих ознак як місце і способи вчинення правопорушень, об'єкти і предмети посягань, адміністративний поділ, соціальна сфера, галузі народного господарства, форми власності та ін.

Важливе значення в аналізі належить показникам рівня, структури, динаміки та розповсюдженості правопорушень.

Більш детально система об'єктивних статистичних показників правової статистики у навчальному посібнику розглядається за темами навчального курсу.

Правова статистика пов'язана з багатьма науками. При цьому передусім необхідно зазначити тісний і нерозривний зв'язок її з кримінологією, кримінальним, адміністративним, цивільним та іншими видами права. Саме ці науки разом з філософією є теоретичною основою правової статистики, яка збагачує правові науки знаннями конкретних фактів і показує де, як і за яких умов виявляються певні тенденції, закономірності та взаємозв'язки в досліджуваних правових явищах і процесах. Такі науки як кримінологія і кримінальне право встановлюють якість та природу досліджуваних явищ (наприклад поняття злочину і злочинності), кількісну оцінку яких дає правова статистика.

Правова статистика, як і всі галузеві статистики. Тісно пов'язані із загальною теорією статистики, яка на основі своїх методів розробляє теорію побудови і методу розрахунку різноманітних статистичних характеристик. Можна сказати, що правова статистика – це заснована на загальних принципах і змісті юридичних наук система положень і методів загальної теорії статистики, застосованих до області вивчення правопорушень та мір соціального контролю за ними.

Завдяки методам загальної теорії статистики правова статистика має можливість аналізувати стан, рівень, структуру, динаміку, тенденції і закономірності розвитку правопорушень і антисоціальних явищ. На основі спеціальних методів загальної теорії статистики здійснюються прогнозування криміногенної обстановки в країні. Прикладне засто-

сування методів загальної теорії статистики до вивчення правопорушень буде показано в наступних розділах навчального посібника.

Правова статистика пов'язана з математикою, і зокрема, з теорією ймовірностей, яка є теоретичною основою закону великих чисел. Значення математики для розвитку правової статистики значно зростає в зв'язку з широким застосуванням математично-статистичних методів в дослідженнях правових явищ, а також з розвитком і впровадженням на базі сучасних ЕОМ автоматизації обліку, збирання, збереження, передачі і обробки статистичної інформації про правопорушення. Правова статистика також пов'язана з такими науками як планування, бухгалтерський облік, менеджмент та ін.

Дані правової статистики мають велике практичне і наукове значення. Правова статистика — це індикатор правового життя суспільства, характеристика благополуччя чи неблагополуччя в плані дотримання законності і правопорядку в країні. Тільки правова статистика дає кількісну характеристику злочинності, осіб, що вчинили злочини, судимості, засуджених, звільнених від кримінальної відповідальності, ув'язнених, мір покарання, жертв злочинів, завданих збитків, мотивів злочинів, адміністративних правопорушень, ефективності діяльності правоохоронних органів та ін.

Розв'язання завдання контролю, планування і управління у сфері діяльності органів кримінальної юстиції неможливе без даних кримінальної і кримінологічної статистики, які є важливими засобами соціального регулювання в цій сфері.

Правова статистика відіграє суттєву роль у справі контролю злочинності, утримання її в певних межах, зниження її рівня і суспільної небезпеки, покращення діяльності правоохоронних органів, оскільки вона дає можливість встановити як здійснюється правосуддя (з кримінальних, адміністративних і цивільних справ), захищаються права і свободи людини, працюють суди, міліція, прокуратура, виправно-трудові заклади та інші адміністративні заклади, що здійснюють контроль за правопорушеннями.

Статистичні дані використовуються також для оперативного керівництва вищестоящих органів підлеглими і постійного контролю за їх діяльністю, виявлення недоліків і прийняття своєчасних мір їх усунення з метою укріплення режиму законності і правопорядку.

Важливу роль дані правової статистики відіграють і в поширенні позитивного досвіду діяльності правоохоронних органів, розробці заходів щодо попередження окремих видів злочинів і злочинності в цілому.

Суттєву роль матеріали правової статистики відіграють у справі координації діяльності різних структур правоохоронних органів і

органів правосуддя, подолання їх роз'єднаності, більш оптимального планування розподілу сил і засобів боротьби із злочинними проявами. Виходячи з статистичних даних щодо рівня злочинності, можливостей оперативних і слідчих працівників та інших даних вирішується питання про матеріально-технічне і фінансове забезпечення правоохоронних органів, планування їх штатної чисельності та індивідуального навантаження, підготовки кадрів та підвищення їх кваліфікації, а також інші питання організаційно-управлінського характеру.

Одним з напрямків широкого застосування даних правової статистики є законодавча сфера. Матеріали кримінальної і кримінологічної статистики певною мірою дають підставу судити про ефективність кримінального законодавства і діяльності системи кримінальної юстиції.

Розробка проектів законів для різних галузей права, кримінального і цивільного процесу, а також в галузі судоустрою не може обійтися без даних правової статистики, яка характеризує розповсюдженість конкретних видів правопорушень, практичне застосування окремих статей діючого законодавства, життєздатність тих або інших його норм тощо. Відбиваючи своїми показниками практику застосування тих або інших законів, характеризуючи рівень, структуру і динаміку окремих правопорушень, правова статистика підтверджує доцільність дії в даний період конкретного закону, його ефективності. Звідси може виникнути потреба змін в діючому законодавстві і встановлення нових форм підсилення боротьби з певними правопорушеннями.

Велику роль і значення мають матеріали судової статистики у підготовці керівних постанов Верховного Суду України (як по кримінальних, так і по цивільних справах), які мають важливе значення у відправленні правосуддя на принципах законності, забезпечення однакового застосування закону.

Об'єктивні показники кримінальної і кримінологічної статистики, які відбивають стан, рівень, структуру і динаміку зареєстрованих злочинів, їх географію (розподіл за територією) мають важливе значення для розробки державної програми боротьби з ними на тривалу перспективу і короткострокових, як республіканських, так і регіональних програм боротьби із злочинністю.

Ще один важливий напрямок використання даних правової статистики пов'язаний з науковим дослідженням правопорушень і пов'язаних з ними проблемами. По всіх напрямках, які обслуговуються правовою статистикою, проводяться наукові дослідження. Тут статистика являє собою одне з найважливіших джерел інформації, яке поста-

чає юридичну науку фактичними даними для наступного теоретичного узагальнення. Даючи необхідний фактичний матеріал, правова статистика використовується для розробки теоретичних положень про причини правопорушень, про зв'язок їх з економічними і соціальними факторами.

На основі даних правової статистики і виявлених закономірностей і тенденцій можлива розробка прогнозів розвитку правопорушень як в цілому по країні, так і в тому або іншому регіоні. Збагачуючи правові науки знаннями конкретних фактів правова статистика показує де, як і за яких умов скоюються правопорушення, наскільки значний їх зв'язок з іншими соціальними явищами.

Матеріали правової статистики забезпечують наукові установи даними для дослідження кримінологічної характеристики злочинності і особистості правопорушників, причин і умов злочинів, прогнозування злочинності та індивідуальної злочинної поведінки та ін.

Правова статистика забезпечує науку необхідними відомостями емпіричного характеру, використовуючи роль фактичної основи, без опори на яку неможливо проводити ціленаправлену науково-обгрунтовану боротьбу із злочинністю в країні.

Завдання правової статистики впливають із загальних завдань, які постають перед суспільством щодо побудови в Україні правової, демократичної, соціально орієнтованої держави.

Найважливішими завданнями правової статистики є:

1. Облік, збирання, розробка і своєчасне подання державним органам управління статистичної інформації про правові явища і процеси.
2. Аналіз статистичної інформації про кримінальні, адміністративні і цивільні правопорушення та інші антисоціальні явища з метою вивчення їх рівня, структури, динаміки, тенденцій і розповсюдженості в розрізі окремих їх видів, адміністративно-територіального поділу і галузей народного господарства.
3. Підготовка необхідної і різносторонньої статистичної інформації для розробки короткострокових і довгострокових прогнозів державної політики у сфері боротьби із злочинністю та іншими правопорушеннями.
4. Аналіз і прогнозування факторів, що детермінують злочинність.
5. Пропаганда передового досвіду діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю та антисоціальними явищами.
6. Подальше удосконалення правової статистики: системи показників, статистичної і відомчої звітності, статистичної методології аналізу правових явищ і процесів.

7. Забезпечувати об'єктивність і вірогідність статистичних даних, їх відкритість і доступність для широкого кола спеціалістів і населення, а також для удосконалення діючих законів і розробки нових законодавчих актів.

8. Розробка і впровадження у практику правоохоронних органів наукових досліджень, міжнародних стандартів і досягнень.

9. Подальше впровадження автоматизації обліку, збирання і обробки статистичної інформації про правові явища і процеси із застосуванням сучасних ЕОМ.

2.2. Короткі відомості з історії правової статистики

Пристаючи до вивчення будь-якої науки, потрібно дослідити її історію, тобто етапи становлення і формування цієї науки, умови в яких вона розвивалася.

Перші наукові дослідження в галузі правової статистики (моральної, судової, кримінальної) відносяться до XVII-XVIII ст. Питаннями правової статистики займалися вже згадані нами західноєвропейські дослідники злочинності представники школи політичної арифметики Д. Граунт, В. Петті та ін. Дослідження цих вчених були направлені на вивчення статистичної характеристики морального стану суспільства і причин злочинності. Головним завданням статистики на цьому етапі був пошук нових фактів, які підтверджували наявність закономірностей розвитку суспільних явищ, у тому числі й правових.

Найбільший розвиток ці дослідження дістали у Франції і Бельгії. Мали вони послідовників і в Росії, до складу якої тоді входила й Україна. У джерел організації кримінально-правової (судової) статистики в Росії стояв мислитель і демократ О.М. Радищев (1749-1802). Працюючи в "комісії з напрацювання законів" О.М. Радищев подав свій проєкт "Про законоположення", який справив суттєвий вплив на наукову організацію збирання даних про злочинність міністерствами внутрішніх справ і юстиції.

О.М. Радищев розробив об'ємну програму кримінально-правової (судової) статистики для характеристики морального стану суспільства. Він не просто констатував негативну тенденцію злочинності, а запропонував ряд напрямів використання статистичних даних у виявленні закономірностей і тенденцій злочинності і у правотворчій діяльності.

О.М. Радищев писав, що для розробки нових законів потрібний обширний повноцінний статистичний матеріал, який би правдиво відбивав злочинність та її причини, усе судочинство і судову практику в країні, в тому числі і злочинність в самих правоохоронних органах (хабарі, зловживання владою та ін.).

Для розв'язання цієї проблеми він пропонував організувати статистичне спостереження, тобто облік і звітність по всій країні. О.М. Радищев вважав, що на основі таких даних можна буде вивчити злочинність, її причини, для чого запропонував перелік найважливіших ознак для програми статистичного спостереження. Слід відмітити, що запропоновані О.М. Радищевим ознаки не втратили своєї актуальності й сьогодні (наприклад, як і за яких умов вчиняється злочин, його мотиви, доведення злочину, покарання злочинця та ін.).

Він пропонував збирати і вивчати статистичний матеріал за великої проміжки часу, досліджувати злочинність за певні періоди в динаміці, що дало змогу визначити її причини, виявити тенденції і закономірності розвитку злочинності та прийняти міри по її мінімізації.

Заслуги О.М. Радищева в науковій організації збирання і аналізу даних кримінально-правової (судової) статистики очевидні. Він першим порушив питання застосування в правовій статистиці таких важливих статистичних методів як статистичне спостереження, зведення і групування даних про злочинність, її кількісний і якісний аналіз з метою організації боротьби із злочинністю і у законотворчості.

Ці та ряд інших прогресивних на той час пропозицій О.М. Радищева по удосконаленню кримінально-правової (судової) статистики дозволяють вважати його її засновником у Росії.

Значний внесок у становлення і розвиток правової статистики зробив бельгійський статистик А. Кетле (1796-1874), якого звичайно називають “батьком моральної статистики”. Він дійсно багато зробив для розвитку не тільки загальної теорії статистики, але й дослідження явищ, які характеризують моральний стан суспільства, злочинності та її причин і закономірностей. А. Кетле звертав увагу на повторюваність злочинних явищ, був впевненим у стабільності числа щорічно вчиняємих злочинів і на цій основі намагався вивести закономірності розвитку злочинності. З його ім'ям пов'язана теорія факторів у кримінології, яка впливала з його наукових досліджень.

Історія кримінально-правової статистики Росії бере початок з 1802 року, коли були утворені міністерства юстиції і внутрішніх справ, на яких покладалось завдання обліку і збирання даних про злочинність та інші антисоціальні явища. Саме з цього часу почалося систематичне і централізоване збирання даних про злочинність та діяльність органів, які вели боротьбу з нею.

Слід зауважити, що збирання даних про моральний стан суспільства існувало і раніше, але воно не носило систематичного характеру, в цих матеріалах майже не було відомостей про злочинність, злочинців і діяльність державних органів, які здійснювали правосуддя.

Уже в той час (початок XIX століття) моральна статистика ставила своїм завданням облік, збирання і аналіз таких фактів суспільного життя як злочини, покарання, дитяча безпритульність, бродяжництво, проституція, п'янство, наркоманія, самогубство та ін., які характеризували моральний стан суспільства.

Вагомий внесок у розвиток кримінально-правової статистики у середині XIX століття зробили вчені. З'являється значна кількість наукових праць по удосконаленню кримінальної статистики. Серед наукових праць того часу особливо виділялися праці академіка К.Ф. Германа (1767-1838), який намагався всебічно проаналізувати причини злочинності на основі офіційно опублікованих матеріалів. Досліджуючи відомості про кількість злочинів і самогубство він намагався вивести причини і закономірності цих вчинків.

Розвиток досліджень з правової статистики з другої половини XIX століття йшов у напрямі збирання даних про фактори, що зумовлюють злочинність та інші антисоціальні явища, серед яких виділялися: особливості країни, пори року і доби, характеристика особистості — стать, вік, освіта, національність, сімейний і майновий стан, алкоголізм, бродяжництво, неврожаї, ціни на хліб та ін. Криміногенна ситуація в країні авторами того часу розглядалась у тісному зв'язку з політичною, економічною і соціальною ситуацією в країні. Підкреслювалося, що без науково обґрунтованої організації кримінально-правової статистики не можливо контролювати роботу правоохоронних органів, здійснювати законотворчу діяльність і розвивати юридичну науку.

У пресі регулярно публікувалися звіти міністерств про криміногенну ситуацію в країні, видавався “статистичний журнал” засновником якого був К.Ф. Герман, щорічно видавалися “Зведення статистичних відомостей по кримінальних справах”. Все це сприяло розвитку і удосконаленню наукової бази правової статистики.

Значний поштовх у розвитку правової статистики відіграла судова реформа 1864 року, яка створила нову судову систему, привела до нової організації судової статистики, чіткої організації обліку кожної кримінальної справи, і кожного підсудного. Судовою реформою було введено суд присяжних, адвокатуру, реорганізовано прокуратуру, встановлено новий порядок судочинства і судоустрою. Вона проголосила відокремлення суду від законодавчої і виконавчої влади, незалежність судів.

Оновлена система кримінально-правової статистики ґрунтувалась на чіткій організації первинного обліку, який на той час займав одне з найперших місць у світі. За цією системою обліку кожна кримінальна

справа і кожний підсудний реєструвалися в окремих картках, які були базою усієї системи кримінально-правової статистики і прирівнювалися до основних процесуальних документів.

Протягом 1872-1909 рр. у Росії діяла так звана “купонна система” реєстрації злочинів і злочинців, що дозволяло Міністерству юстиції контролювати рух кожної кримінальної справи, що розглядалися в судах. Суть “купонної системи” обліку полягала в тому, що до кожної кримінальної справи підшивався спеціальний зошит, який складався з 12 купонів. Кожен купон відображав ту чи іншу стадію кримінального процесу, починаючи з порушення кримінальної справи. Заповнення купонів було обов’язковим для судів і слідчих, які розглядали кримінальну справу. “Купонна система” давала змогу контролювати рух кожної кримінальної справи і встановлювати, які процесуальні дії щодо неї впроваджені. Фактично “купонна система” давала можливість вперше встановити і розв’язати проблему єдиного і повного обліку злочинів.

У 1909 р. “купонна система” Міністерством юстиції була ліквідована, що значно ускладнило облік руху кримінальних справ.

У перші роки Радянської влади йшов процес адаптації правової статистики до нових умов і створення нової системи статистики. Згідно з “Положенням про державну статистику” затвердженого 25 липня 1918 р. Раднаркомом на Центральне статистичне управління (ЦСУ) було покладено організацію статистичного вивчення всіх галузей життя держави і суспільства. В зв’язку з цим в складі ЦСУ був створений відділ моральної статистики, пізніше перейменований в “секцію аномальних явищ”. У середині 20-х років, після реорганізації ЦСУ відділу було повернуто його первісну назву.

Відділи моральної статистики в центрі і на місцях збирали і аналізували відомості кримінально-правової і цивільно-правової статистики, про правопорушення неповнолітніх, самогубство, проституцію, безпритульність дітей, алкоголізм, наркоманію, самогоноваріння, аборти та ін. Таку інформацію відділи моральної статистики отримували від усіх органів, які вели боротьбу із злочинністю та іншими анти-соціальними явищами.

У двадцять роки ХХ століття моральна статистика здійснювалася безпосередньо органами, які вели боротьбу з правопорушеннями і ЦСУ. Значну роботу по аналізу злочинності проводили кабінети по вивченню злочинності, створені у крупних містах країни, і Державний інститут по вивченню злочинності і злочинця, створений у 1925 р.

Наукові дослідження в галузі моральної статистики, здійснювані висококваліфікованими професіональними статистиками відзнача-

лись глибиною і різносторонністю, проникненням у специфіку причин і умов різних соціальних аномалій. Ці дослідження проводилися у розрізі окремих територій і різних ознак населення – демографічних, соціальних, економічних, етнічних, як у будь-якій галузі статистики велика увага приділялась вивченню тенденцій і оцінці перспектив на майбутнє, факторів і мотивів злочинної поведінки, розповсюдженості, інтенсивності і ступеню стійкості проявів морально-психологічних властивостей особистості і суспільства.

Так, проблеми кримінально-правової статистики на високому професійному рівні були розроблені відомими російськими юристом, професором М.М. Гернетом (1874-1953) в монографіях “Моральна статистика” (1922), “Злочинність і самогубство під час війни і після неї” (1927), “Злочинність за кордоном і в СРСР” (1931) та ін.

Великий внесок у розробку загально методологічних проблем судової статистики зробив професор А.А. Герцензон (1902-1970). Його підручник “Судова статистика” витримав чотири видання (1935, 1937, 1939 і 1948 рр.).

Значний внесок у розвиток загальнотеоретичних і прикладних елементів правової статистики належить професору С.С. Остроумову, перу якого належить понад 180 робіт по цій проблематиці, у тому числі 6 видань підручника по судовій статистиці (1949, 1952, 1954, 1962, 1970 і 1976 рр.).

Значну роль у публікації наукових досліджень відіграв орган ЦСУ – журнал “Вісник статистики”, в якому публікувались такі відомі дослідники в галузі кримінально-правової статистики як Ю.Д. Блувштейн, Г.І. Забрянський, Г.А. Злобін, Л.І. Кондратюк, В.В. Лунєєв, Л.К. Савюк, Г.І. Соломаха, А.М. Яковлева та ін.

Як, уже зазначалося, протягом 60 років (1930-1990 рр.) відомості про злочинність, судимість та діяльність правоохоронних органів, а також інші показники моральної статистики в СРСР були засекречені, хоча сама робота по збиранню даних, особливо кримінально-правової статистики, ніколи не припинялась. З початком перебудови в СРСР у 1987 році була знята завіса таємничості і обмеженості на публікацію даних правової статистики, зокрема кримінально-правової статистики – відомості про злочинність і судимість стали регулярно публікуватися в засобах масової інформації і стали надбанням широкої громадськості і науковців. В Україні регулярно видається Держкомстатом України статистичний збірник “Злочинність в Україні”, де публікується обширна інформація про злочинність та інші антисоціальні явища.

В Держкомстаті СРСР і союзних республік були відновлені відділи моральної статистики, які були закриті наприкінці 30-х років. У цих

відділах збирається, обробляється і аналізується інформація про злочинність, судимість, адміністративні правопорушення та інші негативні явища, які характеризують кримінальну ситуацію в країні і моральний стан суспільства.

На той час адміністративною юрисдикцією були наділені більше як 30 органів, які вперше стали звітуватись перед Держкомстатом України за єдиною формою звіту 1-АП “Звіт про розгляд судами справ про адміністративні правопорушення та осіб, які притягнуті до адміністративної відповідальності”.

Публікація даних правової статистики відкрила перед наукою і практикою нові можливості і одночасно поставила ряд проблематичних запитань щодо вдосконалення системи показників, підвищення об’єктивності інформації, переходу її на міжнародні стандарти та ін.

Історія правової статистики далеко не вичерпується сказаним. Її розвиток і удосконалення продовжується і до теперішнього часу.

2.3. Галузі (розділи) правової статистики

Людська діяльність, що регулюється правом, надзвичайно різноманітна. У реальному житті практично не має таких видів людської діяльності, які б не регулювалися правом. Якщо диференціювати правову статистику за галузями права та іншими юридичними науками, то кожній юридичній науковій дисципліні відповідає своя галузь чи підгалузь правової статистики. Є всі підстави говорити про кримінально-правову, цивільно-правову, адміністративно-правову, пенітенціарну, кримінологічну, судово-медичну, судово-психіатричну та інші галузі правової статистики.

Крім того, різний характер правопорушень, які вивчає правова статистика, а також специфічні особливості і характер діяльності різних правоохоронних органів, що здійснюють практичні міри контролю за ними, обумовлює виділення кількох головних галузей (розділів) правової статистики, що складають її систему.

Враховуючи ступінь наукової і практичної розробки різних галузей правової статистики, ми обмежимо їх розгляд трьома найважливішими комплексними галузями (розділами): кримінально-правовою, цивільно-правовою і адміністративно-правовою. Кожна з цих галузей підрозділяється на відповідні підгалузі.

1. Кримінально-правова статистика має своїм безпосереднім об’єктом кількісну сторону злочинності, судимості і діяльності державних органів по боротьбі зі злочинністю, попередженню злочинних проявів і виправленню правопорушників. Своїми положеннями вона дає

кількісно-якісну характеристику вчинених злочинів, осіб, які вчинили ці злочини, покарань злочинців, відтворює всі стадії кримінального процесу, дає характеристику рівня, структури і динаміки злочинності, а також мір соціального контролю за злочинністю.

2. Цивільно-правова статистика являє собою облік головним чином цивільно-правових спорів, що розглядаються судами загальної юрисдикції та винесених ними рішень, а також характеризує роботу нотаріату.

3. Адміністративно-правова статистика займається обліком зареєстрованих адміністративних правопорушень за їх видами, кількості осіб, які вчинили ці правопорушення, видів адміністративних стягнень, які були накладені на правопорушників, а також діяльності органів, які володіють правом адміністративної юрисдикції.

Практично правова статистика своїми показниками відбиває всі стадії кримінального, цивільного та адміністративного процесів, причому всі ці показники характеризують з одного боку абсолютні і відносні розміри тих чи інших правопорушень (наприклад, кримінальних), а з другого – ефективність роботи відповідних органів (наприклад, прокуратури, судів) по попередженню даних правопорушень.

Самостійним і важливим розділом правової статистики є **статистика прокурорського нагляду** органами прокуратури за дотриманням режиму законності і правопорядку в країні на всіх стадіях правозастосування. В першу чергу це надзор за дотриманням прав і свобод людини і громадянина, надзор за дотриманням прав людини органами, які здійснюють оперативно-розшукову роботу, дізнання і досудове розслідування, за дотриманням законності адміністрацією органів і установ, виконуючих покарання і назначені судом міри примусового характеру, адміністрацією місць утримання затриманих і ув’язнених під варту.

Кожна комплексна галузь правової статистики – кримінально-правова, цивільно-правова і адміністративно-правова – підрозділяються на декілька підгалузей відповідно до основних стадій кримінального, цивільного і адміністративного процесів.

Так відомо, що до норм кримінального судочинства кримінальна справа з моменту її порушення і до завершення проходить ряд кримінально-процесуальних стадій:

- 1) порушення кримінальної справи;
- 2) досудове розслідування;
- 3) передача до суду;
- 4) судовий розгляд;
- 5) виконання вироку суду;

- 6) апеляційне провадження;
- 7) касаційне провадження;
- 8) виключне провадження;
- 9) порушення справ за нововиявленими обставинами.

Залежно від стадії кримінального процесу кримінально-правова статистика підрозділяється на такі пов'язані між собою розділи: а) статистику попереднього розслідування; б) статистику кримінального судочинства; в) статистику виконання вироків.

Статистика попереднього розслідування обліковує злочинність (кількість зареєстрованих злочинів, осіб, що їх вчинили, порушених кримінальних справ, затриманих, арештованих, строки розслідування справ, потерпілих від злочинів, суми відшкодованих збитків та ін.) і діяльність державних органів, які розслідують злочини і встановлюють осіб, що їх вчинили (органи дізнання, попереднього слідства, прокуратури та ін.).

Таблиця 2.1

Кількість зареєстрованих органами внутрішніх справ злочинів за окремими видами в Україні за 1995-2003 рр. (тис.)

Рік \ Показник	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2003 р. в % до 1995 р.
Всього зареєстровано злочинів	641,9	558,7	567,8	514,6	460,4	556,4	86,7
у тому числі:							
умисні убивства та замах на убивство	4,8	4,6	4,8	4,6	4,3	4,0	83,3
умисні тяжкі тілесні ушкодження	8,8	7,0	6,9	6,1	6,0	6,3	71,6
згвалтування і спроби згвалтування	1,9	1,3	1,2	1,1	1,0	1,0	52,6
хуліганство	37,1	26,9	23,4	17,7	14,0	20,1	54,2
розбої	5,3	5,2	5,6	5,7	5,2	5,7	107,5
грабежі	32,1	22,8	23,0	23,3	21,1	36,5	113,7
вимагання	3,6	3,2	2,7	2,1	2,1	1,9	52,8

Рівень злочинності в Україні за 1995-2003 рр. характеризується такими даними (табл. 2.1).

Дані таблиці свідчать, що в Україні намітилася тенденція до зниження злочинності. Так, кількість зареєстрованих злочинів у 2003 р. порівняно з 1995 р. зменшилася на 85,5 тис., або на 13,3%. Аналогічна тенденція спостерігається і по окремих видах злочинів. Рівень злочинності у розрахунку на 1000 чоловік усього населення в 2003 р. становив 11,6 злочину. Незважаючи на зменшення кількості злочинів криміногенна ситуація в Україні залишається складною. У структурі злочинності переважають тяжкі і особливо тяжкі злочини. Їх кількість у 2003 р. сягнула 286,5 тис., а питома вага – 51,5%. Кожен другий злочин – тяжкий або особливо тяжкий. Усього вчинено 25,8 тис. особливо тяжких злочинів, тобто найбільш небезпечних діянь, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі.

Статистика кримінального судочинства кількісно і якісно характеризує діяльність системи судів загальної юрисдикції по відправленню правосуддя, до якої згідно із Законом України “Про судоустрій України”, прийнятий Верховною Радою України 7 лютого 2002 р. входять місцеві суди, апеляційні суди, Апеляційний суд України, Касаційний суд України, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України. Суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України, який є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, складають судову систему України. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України.

У цьому розділі кримінально-правової статистики здійснюється облік, з однієї сторони, кількісних показників (кількість кримінальних справ, які надійшли до суду, кількість розглянутих справ, їх рух, кількість підсудних, засуджених і виправданих осіб, чисельність і навантаження суддів та ін.), з другої – якісних показників (строки розгляду кримінальних справ, види і розміри покарання, направлення справ на додаткове розслідування, робота касаційної інстанції, процесуальні дії суду та ін.).

Дані щодо надходження до судів по першій інстанції справ і матеріалів усіх категорій, у тому числі й кримінальних, наведена в табл. 2.2.

З даних таблиці видно, що у 2003 р. намітилася тенденція до збільшення завантаження судів загальної юрисдикції. У суди по першій інстанції надійшло майже 6 млн. справ (кримінальних, цивільних, справ про адміністративні правопорушення), постанов, подань, клопотань, позовних заяв, заяв, скарг, що на 769,5 тис., або на 15,1%

більше, ніж у 2002 р. Це сталося внаслідок віднесення до компетенції судів справ і матеріалів, яких вони раніше не розглядали. Зокрема на 760,3 тис., або на 28,6% більше надійшло в суди справ про адміністративні правопорушення.

Таблиця 2.2

Кількість справ і матеріалів, які надійшли до судів по першій інстанції (тис.)

Категорія справ	Рік		У % до підсумку		2003 р. в % до 2002 р.
	2002	2003	2002 р.	2003 р.	
Кримінальні справи, матеріали, подання	625,2	612,0	12,3	10,4	97,9
Цивільні	1513,0	1589,9	29,7	27,1	105,1
Про адміністративні порушення	2659,1	3419,4	52,2	58,3	128,6
Інші матеріали, подання	69,4	22,0	1,3	0,4	31,7
Разом справ(кримінальних, цивільних, про адміністративні правопорушення), постанов, клопотань, позовних заяв, заяв, скарг	4866,7	5643,3	95,5	96,2	116,0
Господарські	228,2	221,3	4,5	3,8	97,0
Надійшло по першій інстанції справ і матеріалів, усього	5094,9	5864,6	100,0	100,0	115,1

У категорії справ і матеріалів, які надійшли в суди по першій інстанції найбільшу питому вагу займають цивільні справи (29,7% у 2002 р. і 27,1% у 2003 р.) і справи про адміністративні правопорушення (відповідно 52,2 і 58,3%). На частку кримінальних справ, матеріалів і подань припадає 12,3 % у 2002 р. і 10,4 % у 2003 р. Господарські справи в 2003 р. займали 3,8 % від загальної кількості усіх справ і матеріалів, що надійшли у суди по першій інстанції.

Дані щодо кількості суддів місцевих судів та середньомісячного навантаження на кожного з них у розрізі областей України в 2003 р. наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Кількість суддів за штатом і середньомісячне надходження справ і матеріалів на одного суддю в областях України в 2002 р.

Область	Кількість суддів за штатом	Середньомісячне надходження на одного суддю				Усього
		кримінальних справ і матеріалів	цивільних справ і матеріалів	справ про адміністративні правопорушення	інших справ і матеріалів	
Автономна Республіка Крим	209	5,6	48,6	55,2	11,1	120,5
Вінницька	168	3,8	20,7	37,4	5,1	67,0
Волинська	98	3,3	25,8	48,8	40,0	117,9
Дніпропетровська	315	5,9	29,3	52,0	12,2	99,4
Донецька	462	4,8	48,1	47,6	7,6	108,1
Житомирська	148	3,4	35,7	46,1	5,7	90,9
Закарпатська	86	4,5	23,7	29,8	5,4	63,4
Запорізька	202	5,0	30,3	61,6	10,5	107,4
Івано-Франківська	97	3,4	36,8	62,5	5,7	108,4
Київська	189	3,6	34,2	60,9	5,9	104,6
Кіровоградська	135	4,3	29,2	37,9	6,9	78,3
Луганська	254	4,5	28,8	58,3	11,2	102,8
Львівська	174	4,2	45,1	45,0	6,1	100,4
Миколаївська	149	4,0	21,1	40,7	8,8	74,6
Одеська	241	4,3	23,9	77,3	9,4	114,9
Полтавська	172	3,8	28,6	62,4	6,7	101,5
Рівненська	99	3,2	22,3	44,2	4,9	74,6
Сумська	131	4,1	24,2	40,8	7,2	76,3
Тернопільська	92	2,7	28,8	37,3	5,3	74,1
Харківська	285	4,9	67,8	57,3	14,8	144,8
Херсонська	126	4,7	31,3	55,5	10,1	101,6
Хмельницька	123	3,3	33,9	49,0	6,8	93,0
Черкаська	141	4,2	22,5	42,9	8,6	78,2
Чернівецька	66	4,0	19,5	60,2	6,3	90,0
Чернігівська	133	4,0	22,2	39,1	6,0	71,3
м. Київ	217	4,1	23,8	84,1	9,3	121,3
м. Севастополь	38	4,6	39,8	56,1	10,4	110,9
Усього	4550	4,4	33,7	53,1	9,5	100,7

Найбільше справ і матеріалів усіх категорій щомісяця в середньому надходило до кожного судді місцевого суду: Харківської області – 144,8, м. Києва – 121,3, Автономної Республіки Крим – 120,5, Волинської – 117,9, Одеської – 114,9, найменше – Закарпатської – 63,4, Вінницької – 67,0, Чернігівської – 71,3.

На кожного суддю апеляційного суду в 2002 р. щомісяця надходило на розгляд у середньому по 6 справ і матеріалів.

Статистика виконання вироків відбиває діяльність установ кримінально-виконавчої системи по виконанню вироків судів за вчинені злочини, прокуратури за наглядом за місцями позбавлення волі і виправними установами, а також роботу судів по умовно-достроковому звільненню і заміні покарання більш м'яким.

Цей розділ включає кількість установ по виконанню покарань, чисельність і рух контингенту в них, облік різних категорій засуджених за широким колом соціально-демографічних, кримінально-правових і криміналогічних ознак, підслідних ув'язнених, строків утримання під вартою, видів злочинів, стан дисципліни і злочинності серед засуджених, а також заходи адміністрації виправно-трудова установ по виправленню засуджених та ін.

Відомості про чисельність і склад контингенту, що утримувався в установах Державного департаменту України по виконанню покарань (ДДУПВП) наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Кількість та склад осіб, що утримувалися в установах ДДУПВП
(на кінець року)

Рік	Виправні колонії та тюремне ув'язнення				Слідчі ізолятори і тюрми	Виховно-трудова колонії	ЛТП	Усього по системі
	Всього	виправні колонії		тюремне ув'язнення				
		всього	у тому числі жінки					
1995	156028	156028	7870	х	43845	3935	5338	209326
1996	167234	167234	9555	х	45101	3913	4831	221079
1997	163317	163317	10477	х	44348	3903	4490	216058
1998	156475	156475	10268	х	43039	3392	3285	206191
1999	167682	167682	11196	х	44683	3303	2415	218083
2000	172039	170960	10942	1079	46211	3268	1815	223333

Найбільша питома вага за видами виправно-трудова установ, які виконують покарання у вигляді позбавлення волі, припадає на виправні колонії – 76,5% від загальної кількості осіб усього по системі у 2000 р., з числа яких 6,4% жінки.

У загальній кількості контингенту виправних колоній найбільша питома вага – 88,1% (150,7 тис. осіб) – у колоніях за режимами утримування. Чисельність контингенту в колоніях-поселеннях – 2,7% (4,6 тис. осіб), в лікарнях, в лікарнях при СІЗО та УВП – 9,2% (15,7 тис. осіб).

Більшість контингенту в колоніях за режимами утримування – в колоніях посиленого режиму – 42,1%, в колоніях суворого режиму – 41,8%, загального – 12,0%, особливого – 4,1%. Слід зазначити, що жінки утримуються лише в колоніях загального режиму (54,6% від загальної кількості осіб у колоніях загального режиму).

Питома вага чисельності контингенту слідчих ізоляторів і тюрем 20,7% від загальної чисельності контингенту виправно-трудова установ, жінки, що утримувалися в 2000 р. у слідчих ізоляторах і тюрмах становили 7,2% (3,3 тис. осіб).

На 17.01.2004 р. в 131 установі ДДУПВП утримувалось 148052 засуджених особи, у тому числі 9098 жінок, або 6,1%.

Таким чином, дані кримінально-правової статистики, з одного боку, характеризують стан, рівень, структуру та динаміку злочинності, а з другого – відображають всю сукупність заходів соціального контролю, що здійснюються державними органами з метою підтримання в країні необхідного правопорядку і законності.

Оскільки кримінально-правова статистика нерозривно пов'язана з кримінальним процесом можна говорити й про кримінально-процесуальну статистику, яка кількісно характеризує процесуальну діяльність органів дізнання і досудового слідства, прокуратури і суду.

У складі кримінально-правової статистики отримала своє оформлення самостійна її підгалузь – **кримінологічна статистика**, тісно пов'язана з кримінологією, яка вивчає кількісні характеристики злочинності, її фактори, особистість злочинця і профілактичну діяльність правоохоронних органів по попередженню злочинності.

У системі показників кримінологічної статистики важливе місце займають відомості про наркоманію, алкоголізм, пияцтво, токсикоманію, проституцію, розповсюдження венеричних захворювань і СНІДу, безпритульність дітей, бродяжництво та інші негативні явища, що детермінують злочинність.

У сферу кримінологічної статистики також входить вивчення латентної злочинності, причинної обумовленості злочинності та окремих її видів, процесу формування особи злочинця і мотивації злочинної поведінки, діяльність суб'єктів профілактики злочинності, які не відносяться до правоохоронних органів.

Одним із розділів кримінологічної статистики є **віктимологічна статистика**, тобто статистики про жертви злочину або потерпілих від злочинів та їх роль і місце у походженні та вчиненні злочинів.

У 2003 р. в Україні жертвами насильницьких злочинів стали 351,9 тис. осіб, із них 113,7 тис. жінок, 8,6 тис. неповнолітніх і 41,6 тис. пенсіонерів.

Основним завданням віктимологічної статистики є кількісна характеристика особистості потерпілих та їх поведінки у конфліктній ситуації (їх взаємодія з обвинуваченим, їх стан і поведінка в момент вчинення злочину та ін.).

Результати віктимологічних досліджень можуть допомогти судові глибше виявити обставини і мотиви злочину, точніше кваліфікувати діяння потерпілого і злочинця й індивідуалізувати покарання.

Другою галуззю (розділом) правової статистики є **цивільно-правова статистика**. Вона підрозділяється на два розділи:

1) статистику цивільного судочинства, що відображає роботу судів усіх інстанцій по розгляду цивільних справ. Цей розділ вимагає облік основних процесуальних дій суду: строки розгляду, винесення рішень, розгляд справ в касаційній інстанції, а також облік цивільних правовідносин, що посвідчуються в адміністративному, нотаріальному або беззаперечному судовому провадженні (наприклад, посвідчення нотаріусом свідоцтва про право успадкування, заповіту, посвідчення судом стажу роботи та ін.). Сюди ж відноситься облік діяльності прокуратури в сфері нагляду за роботою судів по розгляду ними цивільних справ. У даному розділі відбивається також діяльність спеціалізованих судів і нотаріату.

Особливе місце в цивільно-правовій статистиці займають відомості про порушення прав і свобод людини і громадянина, виявлені Конституційним Судом України і Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини;

2) статистику виконання судових рішень, яка висвітлює діяльність судових виконавців щодо виконання рішень судів по цивільних справах.

За захистом своїх прав і свобод у порядку цивільного судочинства в суди загальної юрисдикції в 2003 р. звернулося 1,6 млн. громадян та юридичних осіб України, що на 5,1% більше ніж у 2002 р. Це свідчить про зростання у суспільстві довіри до судів. Найбільше надійшло у суди і було прийнято до провадження справ: за спорами, що виникають із сімейних правовідносин 299,3 тис., або 19,7% від усіх справ, прийнятих до провадження; трудових – 157,7 тис., або 10,4%; житлових – 116,7 тис., або 7,7%; пов'язаних з адміністративно-правовими відносинами

– 67,2 тис., або 4,4%; окремого провадження – 76,6 тис., або 5,0%; щодо паювання землі – 16,1 тис., або 1,1%.

У провадженні судів у 2003 р. перебувало 1 млн. 776 тис. цивільних справ і клопотань, що на 8,9% більше порівняно з 2002 р. Закінчено провадження в 1 млн. 540 тис. цивільних справ, що на 10,9% більше, ніж у 2002 р. Питома вага закінчених справ склала 86,7%. З постановленням рішення розглянуто 1 млн. 260 тис. цивільних справ і клопотань, або 81,8% від загальної кількості закінчених, у тому числі із задоволенням позовних вимог – 1 млн. 198,6 тис. справ, або 95,1% від розглянутих із ухваленням рішення.

У 2003 р. порівняно з 2002 р. намітилася тенденція до зменшення кількості звернень громадян із позовами про стягнення заробітної плати. У провадженні судів перебувало 149,7 тис. таких позовів, що на 11,2% менше порівняно з 2002 р., з постановленням рішення розглянуто 129,4 тис. справи, або 90,4% від закінчених постановленням, у тому числі із задоволенням позову – 121,4 тис. справ, або 97,2% від розглянутих із постановленням рішення. Присуджено до стягнення 298,6 млн. грн.

За позовами громадян про поновлення їх на роботі з постановленням рішення розглянуто 3,9 тис. цивільних справ, у тому числі із задоволенням позову – 2,3 тис., або 58,9% від розглянутих із постановленням рішення. Присуджено до стягнення за вимушений прогул 17,4 млн. грн.; а з посадових осіб, винних у незаконному звільненні – 453 тис. грн.

Третьою галуззю (розділом) правової статистики є **адміністративно-правова статистика**, яка так само, як і цивільно-правова, поділяється на два розділи: а) статистику адміністративного судочинства і 2) статистику виконання судових рішень.

В Україні загальна кількість органів, яким надано право адміністративної юрисдикції, налічує 41 орган. До них відносяться:

1. Адміністративні комісії при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад.
2. Виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад.
3. Районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді).
4. Органи внутрішніх справ (міліція).
5. Органи Державної прикордонної служби України.
6. Органи державного пожежного нагляду.
7. Органи залізничного транспорту.
8. Органи морського і річкового транспорту.
9. Органи повітряного транспорту.
10. Органи автомобільного транспорту та електротранспорту.
11. Органи Міністерства праці та соціальної політики України.

12. Органи соціально уповноваженого органу виконавчої влади у галузі охорони праці.
13. Органи державного геологічного контролю.
14. Органи державної контрольно-ревізійної служби в Україні.
15. Органи державної податкової служби України.
16. Національний банк України.
17. Військові комісаріати.
18. Військова інспекція безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.
19. Органи, установи та заклади державної санітарно-епідеміологічної служби.
20. Органи державного ветеринарного контролю.
21. Органи земельних ресурсів.
22. Органи державної служби з карантину рослин.
23. Органи державного контролю у насінництві.
24. Спеціально уповноважені органи виконавчої влади у сфері захисту рослин.
25. Спеціально уповноважені органи виконавчої влади в галузях водного господарства, геології та використання надр.
26. Органи рибоохорони.
27. Органи лісового господарства.
28. Органи мисливського господарства.
29. Органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі екології та природних ресурсів України.
30. Органи Національної комісії з питань регулювання зв'язку та радіочастот України.
31. Органи держсільтехнагляду.
32. Органи Пенсійного фонду України.
33. Органи державної статистики.
34. Органи виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів.
35. Органи державного контролю за цінами.
36. Інспекції державного архітектурно-будівельного контролю.
37. Органи виконавчої влади у сфері стандартизації, метрології та сертифікації.
38. Органи державного контролю якості лікарських засобів.
39. Органи Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.
40. Органи Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.
41. Органи Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

В Україні у 2003 р. на розгляді в судах перебувало 3 млн. 446 тис. справ про адміністративні правопорушення, що в 1,3 рази більше порівняно з 2002 р. Із винесенням судами постанов розглянуто 3 млн. 339,9 тис. справ про адміністративні правопорушення стосовно 3 млн. 341 тис. осіб.

Адміністративне стягнення накладено на 3 млн. 78 тис. осіб, що на 27,8% більше, чим у 2002 р. Різке зростання кількості осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності, пояснюється віднесенням до повноважень суду справ, які раніше розглядалися Державною автомобільною інспекцією. Так, за статтями 121-132 КпАП до адміністративної відповідальності притягнуто 2 млн. 667 тис. осіб, або 86,6% від загальної кількості тих, на кого накладено адміністративне стягнення. Значною є частина осіб, щодо яких винесено постанови за керування транспортними засобами або суднами у стані сп'яніння (ст. 130 КпАП). Їх кількість становить 50,2 тис. осіб, що на 7,2% більше, ніж у 2002 р.

Серед правопорушень, що кваліфікуються як посягання на громадський порядок і громадську безпеку, найбільш поширеним було дрібне хуліганство (ст. 173 КпАП). Кількість притягнутих за це правопорушення до адміністративної відповідальності становила 141,7 тис. осіб, що на 7,3% більше, ніж у 2002 р. За розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і появу в них у п'яному вигляді (ст. 178 КпАП) накладено адміністративне стягнення на 8,8 тис. осіб, що на 7,2% більше, ніж у 2002 р.

Аналіз застосованих судами адміністративних стягнень свідчить, що у 2003 р. штраф було накладено на 2 млн. 97,7 тис. осіб, або 68,1% від усіх притягнутих до адміністративної відповідальності; попередження – на 779,7 тис. осіб, або 25,3%; адміністративний арешт – на 136,4 тис. осіб, або 5,8%; виправні роботи застосовано до 1,5 тис. осіб, або 0,05%; позбавлення спеціального права у 2003 р. суди застосували до 1,8% від усіх осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності.

У 57,6 тис. осіб або у 1,9% конфісковано предмети, що були знаряддями вчинення або безпосередніми об'єктами адміністративного правопорушення.

Сума накладеного судами штрафу становить 86,6 млн. грн., добровільно сплачено 30,6 млн. грн., або 34,7%.

Через вчинення правопорушень завдано матеріальних збитків на суму 3 млн. 563 тис. грн., добровільно відшкодовано 238 тис. грн., або 6,7%.

Як зазначалося, найбільш розробленою галуззю правової статистики є кримінально-правова, яка відображає всі стадії кримінального

процесу, починаючи зі стадії порушення кримінальної справи і закінчуючи стадією виконання вироку суду.

Удосконалення судочинства і судоустрою в Україні, яке передбачає утворення спеціалізованих судів (господарських, адміністративних та ін.) дасть змогу судам розглядати різні категорії справ конкретної юрисдикції (податкових, справ про банкрутство, сімейних, трудових тощо). Це відкриває можливість подальшого розвитку і удосконалення статистичної методології і бази цивільно-правової і адміністративно-правової статистики.

Правова статистика не вичерпується трьома комплексними галузями і тим конкретним переліком відомостей, які наведені по кожній з них, вона відповідно з вимогами часу постійно удосконалюється, поглиблюється, диференціюється або інтегрується, що можна виявити лише при безпосередньому знайомстві з практичними формами обліку і звітності правоохоронних органів.

2.4. Метод правової статистики

Для дослідження свого предмету — кількісної сторони масових правових явищ і процесів — правова статистика використовує ряд статистичних методів, розроблених статистичною наукою

Серед цих методів найважливішими є: статистичне спостереження, зведення і групування даних, визначення абсолютних, відносних і середніх величин, показників варіації, динаміки, вибіркового методу, дисперсійний і кореляційний аналіз, табличний і графічний методи та ін.

Як видно, наукова основа правової статистики — статистична методологія як сукупність прийомів і методів, за допомогою яких вона вивчає різні правові явища і процеси, розробляється загальною теорією статистики. Разом з тим, внаслідок своїх специфічних особливостей правова статистика доповнює і розширює сферу застосування методології теорії статистики, модифікуючи та удосконалюючи існуючі методи вивчення соціально-правових явищ.

Спираючись на загальні принципи діалектичного методу, правова статистика виділяє різні типи і форми соціально-правових явищ і процесів, вивчає їх особливості і досліджує вплив комплексу факторів, які формують рівні і динаміку правових явищ, виявляє тенденції і закономірності їх розвитку.

У правовій статистиці застосовуються практично всі методи, розроблені статистичною наукою. Разом з тим своєрідність предмета і об'єкта дослідження накладає свій відбиток на їх застосування.

Відмінність правової статистики від інших галузей соціальної статистики полягає в тому, що її першоосновою виступають морально-психологічні властивості особистості, які більше, чим будь-які інші соціальні аспекти (освіта, рівень життя, зайнятість населення та ін.) носять суб'єктивний характер. Ці обставини визначають: обмеженість інформаційної бази правової статистики; особливу актуальність вірогідності статистичних даних про злочинність, правопорушення, цивільно-правові делікти і пов'язані з ними соціальні явища і процеси; необхідність більш широкого застосування методів статистики експертів, думок і спеціальних вибіркового обстежень; більш часте звернення до методів таких наук як кримінологія, соціологія і психологія. Найбільш результативними і глибокими за своєю розробкою і змістом є комплексні дослідження, здійснювані на стику цих трьох наук.

Дослідження правових явищ і процесів, як і будь-яке статистичне дослідження, складається з трьох вище зазначених, взаємопов'язаних між собою етапів: 1) статистичне спостереження; 2) статистичне зведення, яке включає: а) групування даних статистичного спостереження; б) визначення кількості одиниць у відібраних сукупностях і абсолютних показників (зведення у вузькому розумінні слова); в) обчислення середніх і відносних величин; г) табличне і графічне оформлення результатів зведення і групування та формулювання висновків.

Статистичне спостереження — перша стадія дослідження правових явищ і процесів. Його суть полягає в науково організованому збиранні і реєстрації первинного статистичного матеріалу за розробленою до початку спостереження програмою. На цій стадії завданням правової статистики є облік кожної одиниці сукупності та індивідуальних значень властивих їй ознак. Характерним для цієї стадії є метод масового статистичного спостереження, який стосовно правової статистики означає, що тільки шляхом вивчення великої кількості злочинів, правопорушень, деліктів, суб'єктів цих дій і т. д. можна встановити об'єктивні закономірності в розвитку злочинності, правопорушуваності, у їх причинності, в правозастосовній діяльності правоохоронних органів.

Статистичне спостереження завжди масове. Це пояснюється тим, що статистика вивчає закономірності, які проявляються у масових явищах під дією закону великих чисел.

Дослідження одиничних або невеликої сукупності фактів в силу дії випадкових відхилень не дає змоги виявити дійсні закономірності. В масовому спостереженні вплив випадкових причин в силу дії закону великих чисел взаємно погашається і проявляється закономірність,

обумовлена загальними причинами. Так, освітній і культурний рівень злочинців, як правило, неоднаковий. Але тільки масове статистичне спостереження виявляє, що цей рівень у злочинців нижчий, ніж у громадян нашої країни.

“...Злочини — писав К.Маркс, - узяті у великому масштабі, виявляють за своїм числом і за своєю класифікацією таку саму закономірність як явища природи...”¹

Отже, тільки масове статистичне спостереження дає змогу виявитися загальним умовам, які характерні для всієї сукупності і уникнути впливу випадкових причин, що діють на окремі елементи сукупності, а також дає інформаційну базу для статистичних узагальнень і характеристики об’єктивних закономірностей. Тому для дійсного наукового фундаменту статистичних фактів потрібно брати не окремі факти, навіть дуже важливі, а всю сукупність фактів, що відносяться до досліджуваного правового питання.

Для отримання вірогідних, науково вагомих та об’єктивних результатів статистичне спостереження має охоплювати або всю генеральну сукупність правових явищ, що вивчаються, або тільки її частину (вибіркову сукупність), яка б була достатньо репрезентативна і давала змогу зробити висновки про те, що результати, отримані на основі вибіркового даних, достатньо точно відображають усю сукупність явищ з конкретною помилкою вибірки.

Науковою опорою у цьому випадку є теорія вибіркового методу, який дає змогу розрахувати із заданим рівнем ймовірності граничну помилку вибірки.

Джерелами даних для правової статистики є первинний облік і статистична звітність, переписи населення, соціологічні опитування, вибіркові обстеження, відомчий облік та ін.

Державна статистична та відомча звітність містять широке коло необхідних для правової статистики даних про злочинність, правопорушення та антисоціальні явища. Матеріали переписів населення і поточного обліку природного і механічного руху населення необхідні для розрахунку різних коефіцієнтів злочинності, злочинної активності, судимості, розповсюдженості і ураженості злочинністю різних груп населення. Ці показники розраховуються як правило, на 1; 10 або 100 тисяч усього населення, або якоїсь його частини. Наприклад, коефіцієнт злочинності населення можна обчислити на 1000 чоловік усього населення і на 1000 чоловік у віці 14 років і старше.

¹ Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 8, с. 532.

На **другому етапі** статистичного дослідження зібрані дані підлягають зведенню, групуванню і обробці за допомогою різноманітних статистичних методів.

Для обробки даних правової статистики застосовується комплекс специфічних, властивих лише статистиці, вище перелічених методів. Застосування того або іншого статистичного методу обумовлюється поставленими цілями і завданнями дослідження і наявною інформацією.

Суть **статистичного зведення** полягає в подальшій систематизації даних правової статистики, приведення їх в певний порядок, підрахунку чисельності одиниць сукупності і ознак, що їх характеризують, а також групуванні даних за суттєвими для них ознаками.

Центральним моментом зведення є **статистичне групування** — розподіл всієї сукупності досліджуваних правових явищ на якісно однорідні типові групи і підгрупи за суттєвими для них ознаками.

Статистичні групування дають змогу проникнути в суть досліджуваних явищ, виявити взаємозв’язки між ними. За допомогою статистичних групувань здійснюється перехід від характеристики окремих одиниць до характеристики окремих груп і сукупності в цілому шляхом розрахунку узагальнюючих показників у вигляді відносних і середніх величин.

Тільки науково обґрунтоване статистичне групування дає змогу розподілити всю сукупність злочинів і правопорушень на якісно однорідні групи. Так, наприклад, сукупність злочинів можна згрупувати за їх видами (убивства, бандитизм, грабїж, крадіжки, хуліганство тощо), ступенем суспільної безпеки (особливо тяжкі, тяжкі, середньої тяжкості і невеликої тяжкості), формами вини (навмисні і необережні злочини), об’єктами посягань (проти особистості, власності, економіки, держави тощо), особами, які вчинили злочини (вік, стать, професія тощо), змістом мотивації (корисливі, насильницькі тощо), галузями народного господарства (промисловість, сільське господарство тощо), окремими територіями (регіон, область, район тощо) і т. д.

Статистичне групування — центральний момент статистичного дослідження. Всі інші статистичні методи найбільш ефективні тільки на основі групування і в поєднанні з ними. Так, наукове застосування методу відносних і середніх величин, індексного, кореляційно-регресійного, дисперсійного та інших можливе тільки після того, як статистичний матеріал згруповано в типові однакісні групи.

У результаті статистичного зведення отримують **абсолютні величини**, які характеризують чисельність сукупності і обсяг (розмір) дослід-

жуваного явища. На основі абсолютних величин розраховують **відносні показники**, які характеризують співвідношення між абсолютними і середніми величинами. У правовій статистиці важливе місце належить таким відносним показникам як структури, динаміки, інтенсивності, координації, порівняння та ін., а також різним коефіцієнтам, що характеризують рівень злочинності, судимості тощо.

Серед узагальнюючих показників, які застосовують для характеристики правових явищ і процесів і виявлення тенденції їх розвитку, важливе значення мають **середні величини**, які одним числом характеризують типовий розмір варіюючої ознаки у всіх одиниць якісно однорідної сукупності в конкретних умовах місця і часу.

Для вивчення розсіювання і розміру відхилень від середньої величини розраховуються різні **показники варіації**, які мають велике значення для оцінки стійкості досліджуваних правових явищ, а також впливу окремих факторів на результативні показники.

Зміна правових явищ і процесів у часі досліджується за допомогою побудови й аналізу **рядів динаміки**. Важливим завданням статистичного аналізу рядів динаміки є кількісна характеристика основної тенденції розвитку досліджуваного правового явища і на цій основі його **прогнозування**.

У статистичних дослідженнях правових явищ і процесів застосовується **індексний метод**. За допомогою розрахунку загальних індексів характеризують середню зміну сукупності, яка складається з несумірних елементів. Індеси дають змогу вивчити складні явища і проаналізувати їх зміну у просторі часі, встановити ступінь впливу окремих факторів на загальну зміну складного явища або результативного показника.

Важливе місце у дослідженні правопорушень (кримінальних, адміністративних і цивільних), а також інших антисоціальних явищ належить **вибірковому методу**, який дає можливість зробити висновок про всю сукупність одиниць при обстеженні тільки її частини. До вибіркового спостереження правова статистика вдається у випадках, коли потрібно в стислі строки із мінімальними витратами коштів і праці одержати кількісні характеристики генеральної сукупності, коли суцільне спостереження буває економічно недоцільним або практично нездійсненним.

Спеціальні вибіркові обстеження організуються для отримання більш детальної інформації, чим та, що є у статистичній звітності. Такі обстеження проводяться і у тих випадках, коли немає можливості отримати інформацію з інших джерел. Матеріали вибірових обстежень

дають можливість проаналізувати причинно-наслідкові взаємозв'язки між явищами, виявити найбільш суттєві фактори, розкрити механізм їх дії на результативні показники.

Причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємозалежності між правовими явищами вивчаються за допомогою **кореляційно-регресійного і дисперсійного аналізу**.

Аналітичні можливості статистичних методів розширюються при вмілому використанні **табличного і графічного** методів, які дають змогу одержати раціональне і наочне викладення результатів статистичного спостереження, зведення і групування статистичних даних.

Слід зауважити, що специфіка, складність і різноманітність об'єкта і предмета правової статистики обумовлює і деякі особливості побудови і використання її показників. На відміну від економічної статистики зазначені особливості предмета правової статистики дещо обмежують сферу застосування кількісних показників і таких методів як індексний, дисперсійний, кореляційно-регресійний та ін.

У правовій статистиці переважне значення мають абсолютні і відносні показники, групування, середні величини і показники варіації, непараметричні методи вимірювання зв'язків, табличний і графічний методи.

Більш докладно всі перераховані вище методи теорії статистики в прикладному аспекті до правової статистики розглядаються в наступних розділах навчального посібника.

Третім (заключним) етапом статистичного дослідження правових явищ і процесів є **кількісно-якісний аналіз** отриманих результатів і формулювання висновків. На цьому етапі за допомогою обчислення узагальнюючих показників (абсолютних, відносних і середніх величин, процентів, коефіцієнтів і індексів, показників варіації, тісноти зв'язку та ін.) слід розкрити причинні зв'язки досліджуваних явищ, вивчити вплив різних факторів на результативні показники. Порівнюючи узагальнюючі показники правових явищ, визначають кількісні оцінки їх поширення в просторі і розвиток у часі, виявляють тенденції і закономірності розвитку.

Перераховані етапи тісно пов'язані між собою і утворюють єдиний процес статистичного дослідження правових явищ і процесів.

Питання для самоконтролю

1. Дайте поняття моральної і правової статистики.
2. Що є предметом правової статистики?
3. Що таке правова статистика як наука?

4. Назвіть найважливіші ознаки правової статистики і розкрийте їх суть.
5. Назвіть найважливіші показники кримінально-правової статистики.
6. Назвіть найважливіші показники цивільно-правової статистики.
7. Назвіть найважливіші показники адміністративно-правової статистики.
8. Назвіть науки, з якими пов'язана правова статистика.
9. В чому полягає практичне і наукове значення даних правової статистики.
10. Назвіть основні завдання правової статистики на сучасному етапі розвитку України.
11. Розкрийте історію розвитку правової статистики.
12. Назвіть основні розділи (галузі) правової статистики.
13. Розкрийте суть і завдання кримінально-правової статистики.
14. Розкрийте суть і завдання цивільно-правової статистики.
15. Розкрийте суть і завдання адміністративно-правової статистики.
16. Назвіть і охарактеризуйте методи правової статистики.
17. Охарактеризуйте етапи статистичного дослідження правових явищ і процесів.